

ЗАГОРЈЕ СТЕФАНА БЕЛМУЖЕВИЋА

— Куда је Јанко бежао са Косова —

Велики бој хришћанске војске на челу с угарским губернатором Јаношом Хуњадијем — Сибињанин Јанком наше традиције — и Турака под султаном Муратом II, 1448. на Косову, страشان пораз хришћана, бекство Јанково и његово заточеништво у тамници српског деспота Бурђа Бранковића — сви ти драматични догађаји дубоко су узбудили духове савременика. Пролазак угарске војске клисуром расинске притоке Блаташнице у одласку на Косово Срби су овековечили називом *Јанкова клисура*.¹ Само педесетак година доцније, један италијански песник забележио је од словенских пребеглица у апулоком градићу Боја дел Коле стихове бугарштите о Јанковом заточењу у Смедереву: тај недавно дешифрован запис најстарија је српска јуначка песма доспела до нас.² Касније је у десетерачкој песми историјски контекст изгубљене Јанкове битке сасвим избледео и потиснут прастарим митолошким мотивима.³ Потуцање Јанково после боја, које је само по себи морало бити узбудљиво и пустиловно, такође је с временом попримило легендарне одлике, чији се зачеци налазе већ у раним историјским изворима, код Халкокондила и још више код Бонфинија. Ево како савременик Халкокондил описује Јанков удес од бекства с бојног поља до пада у руке деспоту Бурђу:

„Бежећи Јанко (ὁ Ἰωάννης) се упути према Дунаву (ἐπὶ τὸν Ἰστρὸν) и омркну под султановим (τοῦ βασιλέως) градом Звечаном (τὸ Σβετζάνιον). Беше у недоумици како да путује што безбедније, да га Бугари (Μυσοί) не препознају и да не падне у руке српском деспоту (ὁ Τριβαλλῶν ἡγεμῶν). Знаваше, наиме, да би Бурђа (Γεώργιος) много дао да ухвати њега, свог највећег непријатеља. Када је добро

¹ М. Б. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, II 767. До данас живи и пословица „Прошао као Јанко на Косову!“

² М. Пантић, *Непозната бугаршница о Деспоту Бурђу и Сибињанин Јанку из XV века*, Зборник Матице српске за језик и књижевност 25 (1977) 3, стр. 421—439.

³ Види В. Чајкановић, *Секула се у змију претворио у исти*, *Студије из религије и фолклора*, СЕЗ 31, Београд 1924, прештампано у В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд 1973, стр. 35—45.

промислио и прерачунао се, одлучи да се одвоји од војске и да с малим бројем својих повереника похита ка Београду. Пошто је тако одлучио, о другој ноћној стражи, прикупивши своје најближе, окрете другим путем. Но у путу му се опет учини да ће на тај начин бити још упадљивији, па пре него што је дан свануо, просудивши да ће се без њих пре спасти (и стићи) до Дунава, издвоји се од њих и сам настави путовање. Када се разданило, сиђе са коња и идући пешице дође до неког брежуљка. Видевши једног Турчина где туда језди, сакри се у некакву мочвару пуну воде и широко разливену. Продуживши, доспе у Бурђеву земљу. Ту сrete неке Србе и затражи да му буду водичи на путу, нудећи им за то награду. Они обећаше да ће му показати пут, али сноваху да га убију. У један мах, одлучивши се, спопадну га да га усмрте. Но он се осети, докопа једноме од њих мач који му се десио при руци, па једног Србина обори ударцем по рамену, а други одмах побеже. Међутим српски владар, дознавши да је Хуњади (δ Χωνιάτης) поражен од султана и у бекству, посла гласника да разгласи његовим поданицима да не дозволе ни једном Угрину да прође кроз земљу пре него што буде приведен и испитан ко је и како путује, и да остале пропусте даље, а Хуњадија да ухвате и њему доведу. Он то обзнани, а његови заповедници ($οἱ$ ἄρχοντες) наредише становништву својих области да кога год Угрин ухвати, доведу пред њих и покажу им, а ко год би био ухваћен да је поступио противно томе, умреће најстрашнијом смрћу. За то време Хуњади, исцрпен глађу, не знаваше куда би већ кренуо. Приспевши у једну српску област ($ἐπὶ$ τινὰ χώραν τῶν Τριβαλλῶν) виде неке Србе како обрађују земљу, па им приђе и замоли их да му даду хлеба. Они, видећи Угрин где стоји пред њима тражећи хлеба, рекоше: 'Странче, хлеба ево ти овде готова, али је потребно да те одведемо и покажемо градском заповеднику (δ τῆς πόλεως ἄρχων), па пошто те види, он ће те опет пустити у твоју земљу. Он ти неће учинити никакво зло нити ишта нажао, јер је, мислим, потрага за Јанком Хуњадијем, а остале Угре који овуда пролазе пуштају без икакве сметње'. Говорећи то, не пуштаху га, него га чврсто везаше, и он би принуђен да се најстаријем од њих открије да је Хуњади. Обећаваше да ће му дати велике дарове, благо и земљу ако га одведе здраво до Београда, а да га успут не види ни један Србин. Овај пак, кад му сазнаде име, прихвати да га безбедно одведе у његову земљу, па откри својој млабој браћи ко је он и забрани им да икуда иду, да не би одали странца. Увече одведу га у зграду ($οἰκία$) где су држали плеву и запрежне животиње и чекаху сутрашњи дан да га, спребивши се, одведу у Београд. Но тог дана браћа се посваде и један од њих пријави ствар градском заповеднику, па одведе стражаре ($θεράποντες$) кући где беше Хуњади сакривен у кошари с плевом. Ухвативши га, одведоше га пред градског заповедника, а овај га посла везана с пратњом владару и јави му да су га ухватили скривена у сену.⁴⁴

⁴ Laonicus Chalcocondylas, *Historiae*, ed. I. Bekker, Bonn 1843, стр. 370—373. Превео А. Л.

Нешто познији Италијан Бонфини, који је крајем XV века на двору краља Матије писао историју Угарске, у целини је мање опширан, али епизоду с разбојницима проширује мотивом спасоносног крста, а уместо по угарског војводу донекле понижавајуће верзије да је био ухваћен скривајући се у сену, има причу о сажаливом пастиру. Приметно је његово настојање да догађајима да ореол хришћанске легенде: крсташу Јанку, који се у име Христово борио против неверника, његов златни крст спасава живот; разбојнички настројен пастир као неким чудом мења намере пред узвишеном Јанковом појавом:

„Јанка (Corvinus), за кога смо рекли да је побегао без икаква оружја (exreditissimus), снашла је опасна и превртљива коб. Три дана је јездећи на коњу путовао кроз забачене крајеве (per avia loca), без хране и пића; четвртог дана набаса на два разбојника, након што већ беше оставио коња, изнемогла од претераног напора. Како бејаше ненаоружан, пусти да га опљачкају; стргавши му одећу, разбојници се посвадише око златнога крста који је он носио око врата; гледајући унаоколо куда би могао утећи, Јанко, спазу надохват руке мач једног разбојника, па га брзо докопа и нападе их док су се они свађали; једнога смртно рани и погази (conculatque), па се окрете на другога и нагна га у бег. Тај, дакле, случај с крстом избавио је овог побожног човека од насилне смрти. Тешко да се могло десити без божанске милости да онај ко се борио за крст у име распетог Спаситеља, буде избављен управо помоћу крста.

Продуживши даље, изморен путем, жеђу и глађу, петог дана наиђе на пастира, који, чувши за угарско бекство, луташе надалеко надајући се плену. Сусревши се, обојица у први мах застадоше: пастир, видећи узвишеност Јанкова лика (као што читамо за Сципиона и разбојнике), уздржи се од неправде, а Корвин, мада већ изгладнео, не усуди се да га нападне. Затим изменише поздрав и, спријатељивши се, без подозрења започеше разговор: Јанко, помевши божанско милосрђе, замоли за хлеб; пастир га упита за име и удес.

Чувши његову судбину, пастир, тронут сажалењем и скољен обећањима, одведе Јанка у оближњу кућу: изнесе пред госта хлеба, лука и воде; Јанко је често тврдио, угодно се подсећајући своје невоље, да никад није више вечерао него ту. Одатле га је пастир одвео у Смедерево (ad Sinderoviam). Кад је деспот за то сазнао, по његовом наређењу заповедника тврђаве (Praefectus arcis) затвори Јанка.“⁵

Стотинак година млађи Дубровчанин Орбин углавном излаже по Халкокондилу,⁶ премда има и дословних поклапања са Бонфи-

⁵ Antonius Bonfinius, *Rerum hungaricarum decades quinque*, Poszony 1744, стр. 372. Превео А. Ј.

⁶ Уп. напомену С. Бирковића у Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968, стр. 388.

нијем,⁷ с којим га везује и детаљ о сваби разбојника око златног крста. Занимљиво је да се исти мотив „златних крижа“ среће у једној бугарштини о Јанковом бекству са Косова забележеној крајем XVII или почетком XVIII века у Дубровачком приморју.⁸ Одломак из Орбина наводимо у постојећем преводу Здравка Шундрице, прилажући у заградама делове оригиналног текста:

„Приметивши Хуњади да је Јован Зекер, син једне његове сестре, погинуо у бици, да су заробљене многе ратне заставе, да је војска натерана у бекство напустила све, и он стаде бежати и лутати сам на коњу по пустарама, и без јела и без пића. Кад је видео да му је коњ већ сјустао, напусти га и идући тако сам дође до једнога брежуљка. Опазивши ту да неки Турчин трчи за њим с копљем у руци, побеже и склони се у једну мочвару. Изашавши после из мочваре, уђе у земљу деспота Бурџа. Тамо је сусрео два Рашанина које је уз велика обећања молио да га поведу у Београд. Они су га најпре нахранили, а затим, обећавши му да ће га одвести куда је желео, кренуше с њим на пут у чврстој намери да га уз пут убију. Пошто су, дакле, преваљили мали део пута, насрнуше на њ да виде има ли што узга се. Нашавши један златни крст који му је висио о врату, отеше му га. Међутим, док су се они свађали око крста, Јанко угледа у близини један њихов мач, зграби га хитро и једнога од њих смртно рани, док се други спасе бекством.

Кад је деспот Бурџ чуо за пораз хришћана, послао је телала по читавој својој држави и написао управницима својих земаља (Governatori delle sue terre) да не смеју пропустити ниједнога Угра кроз њихову земљу пре него што испитају ко је и откуда је, а да све остале припаднике других нација слободно пропусте. У случају, пак, да пронађу Јанка Хуњадија, да га доведу преда њ. Поглавари покрајине (Li Prefetti delle provincie), са своје стране, издадоше проглас свим својим поданицима да сваког Угра кога нађу, сместа приведу к њима. Ко год би се огрешио о ово наређење, морао је умрети на мукама.

Хуњади, сав изгладнео, није знао шта да ради. Стигавши у једно место у Рашкој (in un luogo di Russia), где су неки сељаци радили на пољу, упути се к њима и замоли да му даду мало хлеба.

⁷ На пример, Бонфини л. ц.: „... dies tres equo investus, per avia loca iter facit, cibi et potus expers...“; Орбин: „... egli si pose a fuggire, et andare solo a cavallo per i luoghi deserti, non havendo mangiato nè bevuto cosa alcuna.“ (Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601, стр. 335). Код Халкокондила нема такве формулације.

⁸ В. Богишић, *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*, ГСУД 10, Београд 1878, бр. 35: у песми „будимски краљ“, поражен на Косову, гине због златног крста од руке свога слуге. То је својеврсна контаминација сећања на Јанков косовски пораз 1448. и на битку код Варне 1444, у којој је погинуо угарски краљ Владислав, а Јанко се такође једва спасао бекством преко Влашке. Историјски је поузданија варијанта о бекству са Косова у истом зборнику бр. 25, са Јанком који се спасава. Уп. и бр. 24, где Јанко убија разбојника Влатка Младеновића, који од Угара разбијених и израњављених у боју с Турцима отима коње и оружје. Све три песме су по размеру бугарштите.

Кад су ови разабрали да је Угрин и да тражи хлеба, одговорише: 'Пријатељу наш, хлеба имамо и даћемо вам колико год хоћете, али пропис тражи и сишли нас наређење владара да вас свакако морамо привести градској управи (al magistrato della Città) да види ко сте. Кад управа утврди ко сте, сместа ће вас и без икаквих сметњи пустити у вашу земљу. Јер траже (како мислимо) само Јанка Хуњадија.' Рекавши то, поменути сељаци га не пустише да оде, већ га чврсто везаше и присилише да каже и призна најстаријем између њих да је он Хуњади. Хуњади им је много обећавао ако га одведу у Београд, а не приведу пред градску управу. Онај, дакле, најстарији међу њима познао га је и обећао да му се неће ништа догодити и да ће га повести кући. Он је открио својој браћи да је то Хуњади, и наредио им да ствар држе у тајности. Касно у ноћ одведоше га у једну појату где су држали сено и стоку, очекујући јутро да с њиме крену пут Београда. Но следећег дана поменута браћа се посвађаше и један од њих, расрдивши се, побе да открије ствар градској управи. Ова упуту своје судске чиновнике, који су ухватили Хуњадија и везаног отпремили деспоту уз обавештење где је био пронађен.⁹

Наведена казивања о Јанковом бекству имају једну заједничку одлику која појачава њихов легендарни призив: готово потпун недостатак географских података о путу којим је поражени војсковођа бежао, и о местима где се успут заустављао.^{9а} Тај пропуст наших извештаја разумљив је чак и под претпоставком да се они, бар делом, заснивају на приповедању самог Хуњадија: ни он, као ни описивачи његових доживљаја нису могли бити довољно упознати са забаченим крајевима Србије којима се Јанко намерно кретао, у жељи да избегне деспотове власти. Срећом, располажемо податком једног Србина савременика о области у којој је бегунац ухваћен. Реч је о Константину Михаиловићу из Островице. У своме делу *Успомене јаничара или Турска хроника* он пише и о поразу Јанковом на Косову, додајући неколико реченица о његовом бекству. Дело је сачувано на пољском језику; текст саопштења који овде наводимо добијен је комбинацијом разних рукописних варијаната:

»... Gubernator... na głowę porażony... samowtor ledwo uciekl do gor... Gubernator przyjechał do iny krainy imieniem Zagorze (w ktorej był) +pan Beamuzowicz Stefan.¹⁰ (Тамђе Јанкуљ биљ уchwycony) a przedęń był przywiedzion, a on przywiodł go (Despotowi do

⁹ M. Orbini, *Il regno degli Slavi* 335—6; M. Орбин, *Краљевство Словена* 121—3.

^{9а} Лукаревићева верзија, како је Јанка док је прелазно Велику Мораву ухватио Радослав Облацић, стоји по страни, и као да је преузета из народне песме (Uniade ... nel passar Murava maggiore ... fu assalito da Radoslavo Oblacich, e dato a Giorgio Despot di Servia, il quale ordinò che fosse annegato nel fiume Resava ...: Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia 1605, стр. 96).

¹⁰ V. I. pan Błamusowicz, pan Stefan Stanczowicz, Wojaczowicz, Stefan Sameszewicz, Stamowicz.

Smidorova. Despot, darowawszy go, puścić (go) na swe złe) do Węgier.«¹¹

У преводу Борба Живановића:

„... губернатор... је... био потпуно потучен... тако да је сам други једва утекао у планине... Губернатор је стигао у другу покрајину по имену Загорје (у којој је био) господин Белмужевић Стефан и (ту је Јанко био ухваћен и) изведен пред њега, а он га је довео (деспоту у Смедерево. Обдаривши га, деспот га је пустио на своју несрећу) у Угарску.“¹²

Ако упоредимо ове податке с опширним Халкокондиловим писањем, увидећемо да Константин Михаиловић ово допуњава именима српске области где је Јанко био ухваћен (*χωρα τις των Τριβαλλών* = *kraina imieniem Zagorze*) и градског заповедника који га је ухватио (*ὁ τῆς πόλεως ἄρχων* = *pan Beamuzowicz Stefan*). Како то и стоји у Живановићевој преводу, пољском облику *Zagorze* тачан еквивалент био би срп. *Загорје*, а у *Beamuzowicz* треба препознати презиме познате српске властелске породице тог времена *Белмужевић*. Управо та идентификација омогућује да се између разноликих предаја презимена у рукописним варијантама с поуздањем издвоји овај као најмање, или нимало, искварен; једина дилема је, у ствари, та, да ли се предати облик *Beamuzowicz* заснива на запису и изговору самога Константина Михаиловића, у складу са претпоставком да је он родом са призренско-јужноморавског дијалекатског подручја, где се већ у то доба вршила промена *л* на крају слога у *а*, дакле, из Островице на пади нама Скопске Црне Горе,¹³ или, с обзиром на вероватноћу да је оригинални текст дела био написан на старосрпском језику ћирилицом,¹⁴ треба претпоставити замену сличних ћириличних слова *л* и *а*.

Из правца Јанковог бекства, према, тада угарском, Београду, јасно је да област *Загорје* треба тражити у северним деловима данашње Србије. Међутим, у Србији данас нема предела с таквим именом, а ни у средњовековним изворима не налазимо на том подручју сличан назив. Ствар ипак није безнадежна, јер се у неким записима р а н о г т у р с к о г в р е м е н а данашња област *Подгорина* код Ваљева помиње под именом *Загора*. У турском попису 1489—1491. уписане су нахије *Колубара* и *Загора*, које свакако одговарају постојим областима Колубари и Подгорини, доцније под турском управом обједињеним с делом Тамнаве и Посавине у Ваљевску нахију. Нахија *Загор* помиње се још 1516. у попису влаха у Смедеревском санџаку.¹⁵ Коначно, располажемо једним старосрпским поменом, из молитвеника штампаног у Милешеви 1545, око кога су се трудили

¹¹ Konstanty z Ostrowicy *Pamiętniki janczara czyli Kronika turecka*, Споменик САН 107, Одељ. друштв. наука н.с. 9, Београд 1959, стр. 31.

¹² Id. ib.

¹³ Тако Павле Ивић у дискусији на VI југословенској ономастичкој конференцији октобра 1985. у Доњем Милановцу, поводом реферата Гордане Јовановић.

¹⁴ Уп. предговор Б. Живановића издању *Турске хронике* у Споменику 107, стр. XIX—XXI.

¹⁵ По усменом саопштењу др Душанке Бојанић.

дѣакъ Даміанъ и Миланъ ѿ Црнѣе Загори, ѿд места нарицаемаго ѿдна, і-еже і-ес(тъ) близъ великіе рѣкы глаголеміе Савѣ.¹⁶)

Овај последњи запис указује нам да је Загора обухватала средњовековне жупе Горњу и Доњу Обну, које се помињу у угарским документима XIV—XV века¹⁷ — управо као што цео ток реке Обнице данас спада у Подгорину — а придевак *Црна* уз назив *Загора* очитује нам његов настанак и мотивацију. Наиме, из истога времена имамо записе у којима се венац планина — и данас делимично обраслих црногорицом — које се пружају у правцу запад-исток јужно од Ваљева звао *Црна Гора*. Манастир Мркшина Црква 1552. и 1562. лоцира се блиць Чрнѣе Горы, односно въ подѣкриліе Чрнѣе Горы.¹⁸ То име се у примени на планине чувало још у позном XVIII веку, када је 1781. поп Крста Белмашевић из села Гвозденовића „пюд Словцем планином“ забележио да „оудари снегъ месеца маия 14 на светога мѣченика Исидора, и бистъ по Црној Гори до холена (sic!), а у Посавини ѿпрашито“; и други запис из исте године каже за манастир Белије на реци Грацу јужно од Ваљева да је у поткриљу Црне Горе.¹⁹ Као обласно име, *Црна Гора* се чува и данас, за предео у присоју Маљена, Суворора и Рајца; у бившим окрузима ужичком и рудничком постојао је срез *црногорски*.²⁰ Још у прошлом веку живео је у народу и турски превод српског назива *Карадаг* (ген. *Каратка*),²¹ који бележи већ Евлија Челебија.²² Из перспективе средишта српске средњовековне државе крај за *Црном Гором* назван је (*Црна*) *Загора*; сама логика тог обласног назива, независно од идентификације са Загорјем у Константина Михајловића, наводи нас да му припишемо средњовековну старину. Нестанком ове, у основи административне мотивације, старо име области потиснуто је данашњим *Подгорина*, које звучи логичније са

¹⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Београд 1902, репринт 1982, I No 530.

¹⁷ 1392: districtus Abnya vocatus (*Codex Diplomaticus Patrius Hung.* VII, Budapest 1880, стр. 428); 1426: districtus Felsewabna et Alsowabna (уговор у Тати, наведен код Ч. Мијатовић, *Деспот Бурађ Бранковић I*, Београд 1880, стр. 393). Уп. М. Динић, *Западна Србија у Средњем веку*, Археолошки споменици и налазишта у Србији I — Западна Србија, Грађа САН књ. 9, Археолошки институт књ. 2, Београд 1953, стр. 23—27, стр. 24, прештампано у М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, стр. 44—54, стр. 47—8.

¹⁸ Стојановић, *op. cit.* I 569° и 628°. Дуготрајна дискусија око убицације Мркшине цркве (уп. за то Мирјана Ђоровић-Љубинковић и Р. Љубинковић у *Археолошки споменици и налазишта I* 137, као да је читањем турских пописа коначно решена у корист Памбуковице у ваљевској Тамнави: в. О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, стр. 137.

¹⁹ Стојановић, *op. cit.* II 3512° и 8559°.

²⁰ В. Љ. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, СЕЗ 34, Насеља 19, стр. 3 са нап. 1 на стр. 3—4.

²¹ Милићевић, *Кнежевина Србија I* 357 са нап. 1 и Ј. Мишковић у ГСУД 41 (1875) стр. 152.

²² Евлија Црну Гору (*Kara Dağ*) помиње на два места, као извориште реке Љига и као „горску висораван“ коју је прешао идући из Кадине Луке и Славковице у Овчар-Бању (Evljija Celebi, *Putopis, odlomci o jugoslovenskim zemljama*, превод и коментар Х. Шабановића, Сарајево 1979, стр. 333 са нап. 11 и 382—3).

гледишта самих Подгораца, јер за њих је њихов крај *под гором*, а не *за гором* (у прошлом веку забележен је и облик *Подгор*).²³

Историјска знања о властеоском роду Белмужевића не помажу много при идентификацији покрајине Стефана Белмужевића, који се другде не помиње. Вук и Бураћ Белмужевићи имали су под деспотом Бурђем управне функције у Зети. Милош Белмужевић, можда син Вуков, бранио је 1455—1456. од Турака зетски град Медун. За време деспота Лазара имао је поседе у Србији, међу којима село Пакларе у Усори. Године 1464. прешао је у Угарску, где је постао заповедник краљеве коњице и добио од краља Матије градове и села у баштину. О Белмужевићима још нема посебне расправе.²⁴

При недостатку података о личности Стефана Белмужевића, само његово презиме помаже нам да поткрепимо идентификацију његове покрајине с данашњом ваљевском Подгорином, јер се, по свој прилици, сачувало у имену подгорског села *Беомужевић*. Село Беомужевић налази се на левој обали Обнице, на северној страни брда Радије.²⁵ По предању, село је основала данашња породица Босиљчића, за коју се не зна да се с које стране доселила,²⁶ а име је добило по неком врло високом и развијеном човеку из те породице, који је био беле коже и косе (албинос), па су га прозвали „бео муж“.²⁷ Од старина у селу има тзв. „Мацарско Гробље“ испод брда *Мацара*. Туда је пролазио стари пут од прада Сокола за Ваљево.²⁸ Најранији за сада расположиви помени села су у турским дефтерима 1536. и 1560. године. Запис из 1536. је погрешан, али препознатљив: *Белмумужић*; 1560: *Биомужевић*.²⁹ У аустријском попису пограничних нахија Србије од Neirperg-а из 1718. године село је

²³ Вук, *Даница* 1827, стр. 55.

²⁴ К. Јиречек, *Историја Срба II — Културна историја*. Друго, исправљено и допуњено издање, прево и допунио Ј. Радонић, Београд 1978, стр. 389—90; С. Ђирковић у *Историја српскога народа II*, Београд 1982, стр. 377—8 и нап. 14.

²⁵ Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина*, СЕЗ 8, Насеља 4, Београд 1907, стр. 546.

²⁶ Id. 548.

²⁷ Id. 547.

²⁸ Id. ib.

²⁹ Др Душанка Бојанић била је љубазна да ми прочита ове записе, на чему јој се и овим путем најтоплије захваљујем. У запису из 1536. писарском омашком удвојена је група MW, и треба га, свакако, схватити *Белмуж(ев)ић*, дакле са очуваним *л* на крају слога; запис из 1560. већ је сведочио о извршеној промени *л > о*. Ово презиме са -о- дубровачки споменици бележе већ средином XV века, јер се прелаз *л* у *о* тада већ вршио у дубровачком говору: 1443 Vuoch *Biomusevich* (Јиречек-Радонић 389 са нап. 69), 1454 (ген.) *Biomixovichi* (id. 390, нап. 1). Такође у повељи краља Стефана Томашевића из 1458. стоји Милоша Биом8жевића (Rad JAZU 1 (1867) стр. 157, ed. Ф. Рачки). Међутим, у угарској повељи војводи Милошу из 1483. стоји *Belmosowyth* (L. Thallóczy—A. Aldasy, *Magyarország mellektartományainak oklevéltára* (1198—1526), Budapest 1907, стр. 276 и даље). Облици са -л- могу одражавати или правописну норму старосрпских званичних докумената или дијалекатски издиференцирану хронологију вокализације гласа *л* на крају слога. О двосмислености облика *Beamuzowicz* у *Турској хроници* било је раније речи.

забележено као *Bemuzoviz (sic!)*.³⁰ Можемо, дакле, за само село и за његово име с основном претпоставити средњовековну старину, узевши да се тако прозвало као некадашњи посед *Белмужевића*.

Двострука подударност старог обласног назива *Загора* са *Zagorze*³¹ и топонима у тој области *Беомужевић* са презименом властелина *Stefan Beamuzowicz* не може бити случајна, тим пре што пролазак кроз ваљевски крај на путу према Београду сасвим одговара логици Јанковог кретања. Остаје неизвесно у којем је граду Стефан Белмужевић био управник. Могло би то бити Ваљево, у то доба жив привредни и трговачки центар северозападне Србије. Из следеће, 1449. године имамо доста дубровачких вести о Ваљеву, али је њихов садржај готово сасвим ограничен на дубровачку колонију у месту и не пружа ни један податак о локалној српској управи.³² С друге стране, у доба деспота Бурђа Србија је подељена на власти чији су управници војводе, са седиштем у тврђавама. Такве власти по правилу носе имена тврђава, а не река као раније жупе: изузетак је „Лепеничка власт“.³³ Да ли је Загора била једна таква „власт“ под управом Стефана Белмужевића? У том случају, будући да је покрајину Загору (Загорје) у рано турско доба наследила нахија Загор(а), могла би се тражити аналогија у другим властима које су под Турцима постале нахије.³⁴ Препреку да у Ваљеву видимо средиште једне власти ствара чињеница да је то био трг, а не утврђен град.³⁵ С друге стране, вероватно у ваљевском крају, али на још неутврђеној локацији, налазила се тврђава *Бела Стена*, која се помиње у утарским и српским изворима 1392—1458,³⁶ а народно пре-

³⁰ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН 96, Београд 1948, стр. 27.

³¹ Облик *Zagorze* одговара нашем *Загорје* и не може се сматрати тачном предајом српског *Загора*, већ пре пољском адаптацијом тог хронима. Таква прилагођења српских имена пољском језичком осећању честа су у тексту *Турске хронике*, на шта је указала Ј. Јовановић у свом раду *Српска ономастичка грађа у „Турској хронизи“ Константина Михаиловића из Островице (на основу најстаријег чешког и пољског рукописа из XVI века)*, прочитаном на VI југословенској ономастичкој конференцији у Доњем Милановцу, 12. октобра 1985. године. Идентификацију Загожа са Загором — Подгорином и топонима Беомужевић с презименом властееоске породице Белмужевића изнео сам први пут у дискусији поводом тог реферата; и реферат и дискусија предати су за штампу у зборнику радова конференције.

³² Б. Храбак, *Трг Ваљево у Средњем веку*, Историјски гласник 3—4 (1953) стр. 94 и даље.

³³ О властима в. М. Динић, *Власти за време Деспотовине*, Зборник Филозофског факултета у Београду 10 (1968) 1, стр. 237—244. Уп. М. Благојевић у *Историја српскога народа II*, Београд 1982, стр. 125.

³⁴ Српским „властима“, према мом увиду, одговарају следеће турске нахије: Крушевац, Островица, Лепеница, Петрус, Некудим, Смедерево, Теочак.

³⁵ Уп. ипак писање Евлије Челебије: „овај град (Ваљево) је у стара времена освојио Порча и до темеља га порушио. И њега је подигао краљ деспот.“ (Evlija Čelebi, *Putopis* стр. 97).

³⁶ В. М. Динић у *Археолошки споменици I 24—25 — Српске земље у средњем веку 48—49*.

дање је помера у Душаново доба.³⁷ Милићевићева убицација на брдо *Бела Стена* југоисточно од Ваљева углавном је данас одбачена у корист Павловићеве идентификације с рушевином Кулине у селу Крчмару под Маљеном, наспрам које има такође кречњачка литица *Бијела Стијена*.³⁸ Међутим, ни једна од ове две локације не налази се на подручју Подгорине у новијем смислу, него у области Колубари; само Ваљево је на граници тих двеју области.

Магловиту индицију за правац кретања Јанка Хуњадија између Звечана, који је последња тачка именована код Халкокондила на његовом путу до Смедерева, и ваљевског краја, где га је ухватио Стефан Белмужевић, налазимо у једном предању које је забележио М. Б. Милићевић. Предање говори о настанку имена села *Властелица* у Горњем Драгачеву:

„Кад је *Сибињанин Јанко* пропао с војском на Косову, и отуда се вратио сам самцит, преко планина и врлети, дође он у данашње село *Властелицу* једноме човеку на конак. То је било у очи светих Врачева, који падају 1 Новембра. Домаћин је био свечар. Јанка као путника прими он како је боље могао, и ако није знао ни ко је ни откуд је. За вечером, дође време и здравицама. Између многих других, гости напију и за здравље војводи *Сибињанину Јанку*, где је да је, нека му је Бог помотњик, да сатре силу турску!

То је Јанко и слушао и гледао, али се није хтео казати. Сутра дан пође да иде; домаћин га поведе, да га као непозната човека упути. На растанку, Јанко се каже ко је, и шта је било с његовом војском.

— Него хвала ти на дочеку, рекне он домаћину: — и да Бог да ти се власт никад не укратила, него да си богат и властан до века.

Тај се човек прозове после *Властелице*, али како су, за Турака, све из те породице бивали кнезови, фамилија се та доцније прозове и *Кнежевићи*, а име *Властелица* остане селу и до данас.³⁹

У својој основи, ово предање може полагати право на старину. Правац кретања према Београду кроз Драгачево одговара Јанковој жељи да крећући се забаченим областима, по страни од главних путева, избегне деспотове власти, као и његовом доцнијем приспећу у ваљевски крај, вероватно старим путем из долине Западне Мораве у Колубару преко Маљена.⁴⁰ Датум Светих Врача, 1. новембар по старом календару, пада петнаестак дана након 19. октобра, када је окончан тродневни бој Угара и Турака на Косову. Није, дакле,

³⁷ Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина* 736.

³⁸ Милићевић, *Кнежевина Србија* I 365; Павловић *op. cit.* 355, 735, 1002. Павловићеву убицацију усваја Динић *l. c.* Уп. описе оба локалитета у *Археолошки споменици* I 52 и 53.

³⁹ *Кнежевина Србија* II 699. Доцнији описивач области К. Јовановић, *Горње Драгачево*, СЕЗ 11, Насеља 5, Београд 1908, стр. 372 потврђује постојање овог предања у народу, али дословце преноси Милићевићеву верзију. У селу *Властелицама* има локалитет *Равни Сибињанин Јанка* (Зборник радова Народног музеја V, Чачак 1974, стр. 180).

⁴⁰ Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина* 470.

искључено да легенда из Драгачева има извесну историјску подлогу,⁴¹ насупрот неким другим традицијама, које Јанка воде са Косова преко Црне Горе или преко Херцеговине и Дубровника.⁴²

⁴¹ Извесна сличност у формулацији између Константиновог казивања да је „губернатор... потпуно потучен, сам други једва утекао у планине“ и драгачевског предања по којем је Јанко „пропао с војском на Косову, и отуда се вратио сам самцит, преко планина и врлети“, указује можда на континуитет српске традиције о Јанковом бекству. Мотив угошћења заједнички је Бонфинијевој епизоди с пастиром, а жеља којом је Јанко изразио захвалност домаћину — да остане до века богат и властан, *властелица*, може се довести у везу с Јанковим обећањем сељаку коме се открио, наведеним код Халкокондила, да ће га наградити великим даровима, благом и земљом (*ἐπιγγέλλετο μεγάλα δοῦναι αὐτῷ ξένια τε καὶ χρῆματα καὶ χώραν* — а то значи *властeosким* достојанством).

⁴² М. Милојковић, *У таму благо — легенде из наших крајева*, Београд 1974, стр. 187—8; друго издање Вуковог Рјечника s.v. *Сибињанин Јанко*.

DAS ZAGORJE DES STEFAN BELMUŽEVIĆ**Zusammenfassung**

Die von den Türken bereitete Niederlage des christlichen Heeres am Amselfeld 1448, und die Flucht dessen Führers, des ungarischen Statthalters János Hunyady, die ihn in die Hände seines Feindes, des serbischen Despoten Georgs, führte, sind von manchen alten Schriftstellern beschrieben worden, solchen als Laonicus Chalcocondylas, Antonius Bonfinius, Mauro Orbini. Ein serbischer Zeitgenosse, dessen Werk wir aus der polnischen Fassung kennen, Konstantin Mihailović von Ostrovica, ist aber der einzige, der uns die Namen des Gebiets, wo Hunyady gefangen worden ist, und des serbischen Edelmanns, der ihn gefangen nahm, mitteilt: *kraina imieniem Zagorze bzw. pan Beamuzowicz Stefan*. Dieses Zagorze kann man mit heutigem Gebiet Podgorina bei Valjevo, das in den 15—16. Jh. *Zagora* hieß, identifizieren, und im Namen eines Dorfs in der Podgorina, *Beomužević*, läßt sich der alte Familienname *Belmužević* erkennen.